

וכן מדויק לשון התנא במשנתנו; פתח בלשון רבים; 'כל המנחות נילושות בפוריין ומשמרין שלא יחמיצו'. והמשיך בלשון יחיד; 'זאם החמיצו שיריה עובר בלא תעשה – כי אין זה שייך אלא במנחת סולת (קרן אורה. וע"ש שהביא דעה מנוגדת, מגדול אחד, שהיות ומחזיר המאפה לסולתה, שייך בו שוב חימוץ).

(ע"ב) 'אמר רבי אפטוריקי'. לא נמצאו מאמרי רבי אפטוריקי בשני התלמודים ובמדרשים אלא כאן ובזבחים יב. [ובמקבילה בחולין פא.]. גם מאמרי אביו (ר' דוסתאי) מוזכרים במקומות ספורים.

'מתיב רב אדא בר אהבה ואמרי לה כדי'. 'כדי' – בחנם, [כמו 'לא שדי איניש זוזי בכדי'], כלומר, לא נזכר שם אומרו של החכם, אלא נאמר בסתם (כן פרש"י בכמה מקומות).

המהרש"ל ב'חכמת שלמה' (ריש ב"מ) הביא פירוש נוסף בשם רש"י: 'כדי' – שם חכם. וכבר העיר בסדר הדורות שלא מצא כן ברש"י. והרש"ש ומהר"ץ חיות שם ציינו לרש"י בגטין (פה: ד"ה ולורכיה). והמעין שם יזכח שכוונת רש"י הפוכה, שזו לשונו: 'כדי' – כלומר בולא כלום, באין ספר, כמו 'כדי נסבה', וכמו 'ואמרי לה כדי' שם חכם' – היינו, ללא שם חכם. לאחר בדיקה במחשב, לא נמצא בשום מקום אחר בדברי רש"י שפרש כן. וכן לא נמצא בכל הש"ס מאמר של חכם בשם 'כדי' אלא לעולם מופיע לאחר שהוזכר שם חכם פלוני: 'ואמרי לה כדי...'. (11 פעמים), ובכל אותם מקומות לא פרש רש"י מאומה. וניכרים דברי אמת ש'כדי' משמעו כבכל מקום 'בחנם'. וכן כתב הריטב"א בהדושיו לב"ב מו. וע' גם בלשון הרשב"א שבת מד: ובפי' רבנו אליקים יומא מד. ודברי רבנו המהרש"ל בשם רש"י צריכים עיון. (ע"ע 'צפונות' טז במאמרו של הר"ד לאבל).

*

ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' – הנה קרבן עולה רומז שהאדם ימסור נפשו לה' אף במקום שלא יגיע לו שום הנאה ואינו מרגיש שום טעם בזה, מ"מ מסכים בדעתו לעבוד את השי"ת. וזהו כנגד 'נעשה' שאמרו ישראל במתן תורה.

ו'מנחה' הוא שהאדם יחפוץ שגם הוא ירגיש טעם טוב בעבודתו. וזה כנגד 'שמע'.

(מי השלוח ח"ב ויקרא. ועע"ש בח"א)

דף נו

על הילפותות בדין 'צפון' בקרבנות השונים, ע' במובא ביוסף דעת זבחים מה.

'דרכי אחייה לאו למעוטי שוחט בצפון הוא דאתא אלא הכי קאמר אין השוחט בצפון אבל מקבל בצפון'. כלומר מכך שהוצרך הכתוב למעט שוחט מצפון, משמע שהמקבל צריך להיות בצפון. והוצרכו שני כתובים לומר שאף בדיעבד אם המקבל אינו בצפון – פסול (עפ"י שפת אמת).

'אמר רב פפא: אפאה לוקה שתים, אחת על עריכתה ואחת על אפייתה. והא אמרת... לא קשיא, הא דעריך הוא ואפה הוא, הא דעריך חבריה ויהיב ליה ואפה'. לפירוש רש"י האופה חייב שתים, אחת משום עריכה (שהאפיה – גמר עריכה היא) ואחת משום אפיה. והתוס' חולקים וסוברים שאין האופה חייב משום עריכה אלא אם עשה עם אפייתו פעולת 'גמר עריכה'.

הרמב"ם לא הזכיר מאומה מדין זה, שהאופה חייב שתיים. ופרש ב'זבח תודה' שהוא מפרש [וכן נראה קצת מדברי רבנו גרשום] 'הא דעריך הוא ואפה הוא' – בזה אמר רב פפא שחייב שתיים [ומשמיענו שלא נאמר חייב אחת על העריכה והאפיה], 'הא דעריך חבריה ויהיב ליה ואפה' – בזה שנו כברייתא שחייבים על העריכה לחוד ועל האפיה לחוד.

(ע"ב) 'הכל מודים במחמץ אחר מחמץ שהוא חייב' – בין שעורך אחר הלש, בין שמוסיף לערוך אחר העורך, מסתבר כיון שמוסיף ומשבח את העריכה, חייב (וכן מבואר ברש"י לעיל בע"א ד"ה ערך חבריה). ונראה עוד שהוא הדין אם מוסיף החמצה על החמצה, עד שנעשה חימוצו חזק – הכל בכלל 'מחמץ אחר מחמץ', וכעין 'נותק אחר כורת' שבסמוך (עפ"י זבח תודה).

א. לכאורה נראה לדייק מלשון שלטי הגבורים (שבועות פ"ד דף טז: – מובא בכנסת הראשונים) שאינו חייב אלא בעורך אחר לש וכדומה, לא בעורך אחר עורך. ואינו ברור.

ובחזו"א (או"ח נח,ה) נקט שלישה אחר לישא פטור. ורק בפעולות נפרדות שכל אחת ענין מיוחד לעצמו, חייב משום מחמץ אחר מחמץ. ומשמע קצת מדבריו שדוקא בגמר-עריכה שנעשה לפני האפיה כתבו התוס' שחייב, שהוא מעשה נפרד הנצרך ללחם, אבל אם המשיך פעולת העריכה, הגם שהוסיף ברידוד – אינו חייב.

ב. בענין מוסיף חימוץ על חימוץ שכתב בזבח תודה שגם זה בכלל 'מחמץ אחר מחמץ' (וכ"מ בקרן אורה) – נראה לכאורה מצד הסברא שכיון שאין כאן תוספת השבחה במנחה, אין זה דומה לאפית מנחה מחומצת, ואינו חייב על כך. שהרי עיקר שם האיסור הוא עשיית מנחה במצב חמץ, כנאמר 'לא תאפה / תעשה חמץ'. וזה אפשרי בשני אופנים; או בהבאת החימוץ למנחה, כלומר בעצם פעולת החימוץ, בזה הרי עושה מנחה מחומצת, או בעשיית המנחה כשהיא כבר מחומצת. אבל כשמוסיף חימוץ על חימוץ, באופן שאינו פועל השבחה למעשה המנחה, נראה שאין בזה שום תוספת במעשה המנחה ואין אני קורא בו 'לא תעשה חמץ'.

ובזה מובן מדוע רש"י כתב (להלן נז. ד"ה וחזר) לפרש דברי הגמרא 'חזר וחמצה' – כלומר גמר מעשה חימוצה, שאפאה. ולא פרש כפשוטו שחזר והחמץ עוד.

'שלא יניח בצק או דבילה על גבי האוון כדי שיבוא הכלב ויטלנו'. יש שכתבו להוכיח מכאן שגם פגם בחלק החיצוני של האוון הריהו מום, שהרי אינו בהווה שיכניס הכלב את פיו אל תוך האוון (ע' במובא ביוסף דעת בכורות לז).

'אמר ר' אמי: הניח שאור על גבי עיסה והלך וישב לו, ונתחמצה מאליה – חייב עליה כמעשה שבת...'. מן האחרונים יש שתמהו על פרוש רש"י מה חידוש יש כאן [וכן לפי מה שפרש רבנו גרשום, כשם שבשבת חייב במכניס צלי לתנור, כך גם כאן חייב – וכי יש חידוש בכך שהמכניס פת בשבת לתנור ואפה חייב?].

בספר הר צבי כתב שמשמיענו שלא נאמר אין לוקין על החמצה, כיון שנעשית מאליו, ולא שאין בו מעשה הוא. קמ"ל שהנחת השאור נחשבת כמעשה. ומכאן מקור דברי הרמב"ם (חמץ ומצה א,ג) שהמחמץ עיסה בפסח לוקה משום בל יראה, כשאר 'לאו' שיש בו מעשה. [וע"ש עוד שלענין שבת יש חידוש מיוחד שחייבים גם על מעשה שנחשב כ'גרמא' בשאר דינים, כמו שאמרו בב"ק (ס.) לענין זורה ורוח מסייעתו].

והביא פירוש חדש בשם הגרא"ז מלצר וצ"ל שעיקר חידושו של רבי אמי הוא שאעפ"י שאין דרך מחמץ בכך, להניח שאור ולעזבו, אעפ"כ חייב, כשם שחייב בשבת בכגון זה.

(תמה שם על פירוש זה מדקדוק לשון הרמב"ם, שמשמע שעיקר החידוש משום שהנחת השאור נחשבת מעשה. ועוד העיר, היכן מצאנו פטור 'כלאחר יד' בשאר הלכות חוץ משבת.

ושמא דעת הגרא"ז שאותם איסורים שענינם הוא המעשה ולא התוצאה אין לחייב אלא במעשה כדרכו, וכמו בשבת שהעיקר פעולת המלאכה ולא התוצאה. ואף מחמץ, מכך שמחמץ אחר מחמץ חייב משמע שהאיסור הוא עצם הפעולה ולא התוצאה, שהרי המנחה כבר מחומצת ולא נפעל בה כלום בהמשך עבודתיה כשהיא מחומצת. ועל כן הוה אמינא שהמניח שאור והולך, אין כאן מעשה החמצה שחייבים עליו, שהרי אין כן דרך המחמץ, והלא עיקר האיסור הוא המעשה. קמ"ל ר' אמי שמעשה הנחת השאור כשלעצמו הריהו נחשב מעשה החמצה, וכשם שבשבת מעשה הנחת בשר על גחלים נחשב מעשה לחיוב, הגם שהתוצאה נפעלת ממילא.

ומצינו בכמה מקומות לפטור ב'שלא כדרך' בשאר איסורים, ואפשר שהוא כלל לכל מקום, וכפי שכתב בקובץ שעורים פסחים כג. ויש שתלו זאת במחלוקת הראשונים לענין כתיבת גט או תפלין שלא כדרך. ע' בענין זה במובא יוסף דעת שם. וע"ע: קרן אורה; שפת אמת; חדושים ובאורים יב).

דף נז

'אמר רבא: מאי חייב נמי דקאמר – כמעשה צלי...' ערש"י ותוס'. הרש"ש פרש 'כמעשה צלי' – כמו שאמר רבא עצמו בסמוך 'ואם נצלה בו כגרוגרת מצד אחד במקום אחד – חייב'. פירוש בצליה גמורה. גם כאן כשהוחמץ חימוץ גמור, הלכך חייב אפילו במקום אחד בצד אחד.

'לא צריכא דאי לא היפך ביה הוה בשיל מצד אחד כמאכל בן דרוסאי וכי מהפיך ביה בשיל משני צדדין כמאכל בן דרוסאי, וקמ"ל דכל מצד אחד כמאכל בן דרוסאי לא כלום הוא' – ומן התורה אין איסור בדבר, שאין כאן שם 'בישול' כלל וכלל, ואפילו 'חצי שיעור' אינו. ומכל מקום נקט ר' יוחנן 'לא היפך בו פטור' – משמע שאסור. ונראה שאיסור זה הוא מדרבנן, שמא ימשיך להיצלות צליה גמורה [שהרי אפילו הפשרה בעלמא אסור במקום שאפשר לבוא לידי בישול]. אכן באופן שאין חשש כזה, כגון המדיח בשר בחמין מכלי ראשון, כיון שאין הקליפה מתבשלת כל צרכה אלא אולי כמאכל בן דרוסאי, והרי אי אפשר שתתבשל לגמרי – מותר (עפ"י אגלי טל מלאכת אופה ל"א). ויש מפקפקים בזה, שאפשר שיש בזה משום 'חצי שיעור' שאסור מן התורה. וגם באופן שאי אפשר לבשר להתבשל יותר [כגון הכנסת בשר לתוך כלי ראשון שהיד סולדת בו ואינו על האש, וכגון שברור שלכלל היותר אפשר לבשר כולו להגיע לשיעור 'יד סולדת' ולא יגיע ל'מאכל בן דרוסאי'] – אפשר שאסור (עפ"י מנחת שלמה יא, הערה 2. עמ' צג.

בשבת הלוי ח"ה לד וח"ז קא, ב, משמע שנקט בפשיטות שהוא מדרבנן.

'בעי רב מרי: חימצה בראשו של מזבח מהו, אשר תקריבו אמר רחמנא והא אקרבה, או דלמא מחוסר הקטרה כמחוסר מעשה דמי. תיקו'. ספק זה אינו אמור אלא לענין חיוב המחמץ משום לא תעשה חמץ, אבל המנחה ודאי נפסלה מהקטרה שהרי נתחמצה. והמקטירה עובר משום שאור בל תקטירו.

ועוד נראה שאין להסתפק אלא באופן שכשהעלה על המזבח לא היתה מחומצת, אבל אם חימצה והעלה וחזר וחימצה בראשו של מזבח – חייב משום מחמץ אחר מחמץ, שהרי בכל מחמץ אחר מחמץ אין אני

דף נה

צו. כיצד לשים את המנחות?

כל המנחות גילושות בפורשים (שכך יפה לעיסה. מפרשים) ומשמרן שלא יחמיצו (מצה תהיה – החייה, כלומר הכשירנה ושמרה. גג. ורש"י).

כתבו התוס': מנחת מאפה תנור של יחיד, הואיל ואין נותנים בה שמן קודם הקמיצה, למאן דאמר כלי יבש לא נתקדשו הרי לא נתקדשה בכלי בעודה עיסה הלכך לישתה נעשית בחוץ ואינה ב'מקום זריזין', לפיכך אין לשים אותה בפורשים משום חשש חימוץ. ואולם לחם הפנים, אעפ"י שגילושו בחוץ אין לחוש בו לחימוץ משום שהוא של ציבור. ומדברי הרמב"ם (מע"ק יב, כא; תמידין ת, ז) יש ללמוד שגם לחם הפנים, כיון שנאפה בחוץ אין לישתו בפורשים. וצ"ע (ועפ"י זבח תודה). האם לותתים החטים למנחות – ע' בפסחים לו.

צו. כלל ופרט או פרט וכלל המרוחקים זה מזה, כיצד הם נדרשים?

לדברי רבי אפטוריקי, כלל ופרט המרוחקים זה מזה – אין דנים אותם ב'כלל ופרט', אלא נדרשים ב'דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד' – ללמד על הכלל כולו [או בא לרבות דבר מה הדומה לפרט. ע' סנהדרין מו רע"א וברש"י ותוס'].

אין חילוק אם הכלל נכתב לפני הפרט המרוחק, או להפך.

לדעת רבא (בגדה לג.) [דלא כאביי] דנים ב'כלל ופרט' אפילו מרוחקים (וכן פרשו בב"ק פה: את דעת בן עזאי, דלא כרבי). ופרשו התוס' (ור"ש משנאץ בפירושו לתו"כ צו טו, ג) שזה דוקא בענין אחד כלומר בפרשה אחת [או בכגון עשרת הדברות שביתרו ובואתחנן שחשובים כענין אחד. עתוס' פסחים ח:], אבל בשני ענינים – אף לרבא אין דנים. ואפילו באותה פרשה, כאשר הם מופלגים וענין אחר מפסיק ביניהם, מודה רבא שאין דנים (ועפ"י תוס' כאן ובב"ק פה. וע"ע בשפת אמת).

העמדת משנה בשתי אוקימתות או באוקימתא אחת ואליבא דתרי תנאי, הי עדיף – ע' בקדושין סג.

דפים נה – נו

צח. על אלו פעולות מתחייבים משום חימוץ מנחה?

המחמץ את המנחה, הלש, העורך, המקטף (– מחליק פניה במים) והאופה את העיסה המחומצת; הן את החלק הנקטר על המזבת, הן את שירי המנחה (לא תאפה חמץ חלקם) – חייב מלקות משום לא תאפה חמץ / לא תעשה חמץ. לכך יצאה אפיה מן הכלל, ללמד שחייב על כל מעשה יחיד. ואעפ"י שכבר נתחמצה מקודם ונפסלה, חייב על המשך הפעולות, כדלהלן נו:).

התוס' נקטו שאין חייב על כל מלאכה ומלאכה אלא אם התרו בו על כל אחת ואחת [והוא הדין באותה מלאכה עצמה כגון אפה ואפה, חייב לפי מספר ההתראות]. ובספר טהרת הקדש צידד שחייב על כל מלאכה בפני עצמה אפילו בהתראה אחת, כעין מלאכות שבת ושאר איסורין מחולקים. וכן משמע בפירוש המיוחס לר"ש חסיד על תורת כהנים (צו. מובא בכנסת הראשונים).

אדם אחד ערך וחברו אפה – האופה לוקה שנים, משום אפיה ומשום עריכה, שהאפיה גמר עריכה היא (רב פפא, כפרש"י). ואולם אם אותו אדם שערך אפה, אינו לוקה שלש אלא שתיים.
התוס' חולקים על פרש"י וסוברים שאין האופה חייב שתיים אלא אם עשה 'גמר עריכה' עם אפיתו. והרמב"ם השמיט כל דין זה (ע' להם משנה ובה תודה).

המקורות לדין 'צפון' בשחיטת העולה ובחטאת ובקבלת דמן; הקרבנות שאינם טעונים 'צפון' וכללי הילפותות – נתבאר כל זה בזבחים מה.

דף נו

צט. מה דינם של עושי הפעולות דלהלן?

א. מטיל מום בבעל-מום במוקדשין ובפסולי המוקדשין; מחמץ (את המנחה) אחר מחמץ; מסרס אחר מסרס. ב. גרימת מום בקדשים ע"י אחרים; הנחת שאור על גבי עיסת המנחה, ללא מעשה נוסף.

א. מטיל מום בקדשים בעלי מום; רבי מאיר מחייב (כל מום לא יהיה בו). וחכמים פוטרים (תמים יהיה לרצון, כל מום לא יהיה בו).

הלכך בכור שאחזו דם, לדברי חכמים מותר להקזו לו דם אפילו במקום שנעשה בע"מ על ידי ההקזה, שהרי הוא כבר בע"מ. ובלבד שלא ישחטנו על סמך אותו המום [גזרה שלא יבואו להערים. רבי שמעון מתיר אף לשהוט על אותו מום]. ורבי מאיר אומר: מקיזים במקום שאין עושה מום. [רבי יהודה אוסר להקזו מכל וכל, שמתוך שאדם בהול על ממונו, אם תתיר לו עלול לעשות אף במקום מום].

א. לא התירו חכמים אלא כשאין לו רפואה אחרת, אבל אם יכול לרפאו על ידי הקזה במקום שאינו עושה בו מום, אין נחשב כעת כבעל מום ואסור להקזו במקום שיעשהו בעל מום (עפ"י תוס').

ב. במקום שאין הבכור מת אם לא יוקז, לא התירו חכמים להקזו (עפ"י תוס' בכורות לד. ד"ה אילימא). ג. כשאין הדבר ברור אם יעשה בעל מום, לדברי רבי שמעון מותר אפילו אפשר בדרך אחרת, כיון שאינו 'פסיק רישא' (עפ"י תוס').

ד. הכסף-משנה ולחם משנה נקטו בדעת הרמב"ם שהלכה כחכמים. ואילו בספר מנחה אפרים כתב שפסק כרבי מאיר (וע' בהרחבה בשו"ת אחיעזר ח"ב לג).

ה. הטלת מום קבוע בבעל מום עובר, משמע בתוס' ורא"ש (בבכורות לד) שאין איסור תורה בדבר. וכן פסק בשלחן ערוך (יו"ד שיג,ה). ובחדושי הנצי"ב צדד שבעל מום העובר מאליו, אסור מהתורה להטיל בו מום (וערש"ש שם; שפ"א שם וכאן; מנחת חינוך רפד; אחיעזר ח"ב לה, ה לה). ויש מי שהוסיף שאפילו המטיל מום בבכור תוך שמונה ללידתו, כיון שהוא מחוסר זמן הריהו כבע"מ עובר שאין בו איסור תורה (ע' זכר יצחק גג-נד).

בעל מום מעיקרו (שקדם מומו להקדשו) – אין בו איסור הטלת מום כלל, שאין בו אלא קדושת דמים, כדקלא בעלמא.

גם בבכור שהוא בעל מום מעיקרו מודה רבי מאיר שאין איסור תורה להטיל בו מום (עפ"י רבנו גרשום בכורות שם. וכ"מ בתוס' שם).

פסולי המוקדשין לאחר פדיונם – מותר להטיל בהם מום אפילו לר"מ (תמים יהיה לרצון).

וכן מודה ר"מ בקדשים בזמן הזה, שאין שם איסור תורה בהטלת מום (ע' ע"ז יג: ובתוס' כאן ורא"ש בכורות לג). ויש מהאחרונים הסוברים בדעת הרמב"ם (איסורי מזבח א, 1), שאסור מהתורה.

מחמץ אחר מחמץ; פירוש, הממשיך במעשה המנחה לאחר שנתחמצה – חייב לדברי הכל (לא תעשה חמץ; לא תאפה חמץ).
נראה שהוא הדין אם מוסיף החמצה על החמצת העיסה (עפ"י זבח תודה).

מסרס אחר מסרס; המנתק אברי ההולדה לאחר שכבר נכרתו (לפרש"י: מנתקם לגמרי מהגוף, זהו 'נתוק'. לתוס': כגון כורת הביצים כריתה גמורה לאחר שנכרתו חלקית, ועדיין תלויים בכיס) – חייב (ונתוק וכרות – להביא נותק אחר כורת).

ב. בכלל אזהרת הטלת מום – גרימת מום ע"י אחרים (כל מום לא יהיה בו), כגון הנחת בצק או דבילה על גבי האוון, כדי שיבוא הכלב ויטלנו.

א לרבי מאיר שדרש מכל מום דבר אחר, אין מקור לחיוב בגרמא (כן כתבו כמה אחרונים בשיטת הרמב"ם שלדבריהם פסק כר"מ ולכך השמיט חיוב בגרימת מום – עפ"י בית אפרים יו"ד עה ועוד). ואולם כמה אחרונים מפרשים שהרמב"ם פסק כחכמים (ע"ע אחיעזר ח"ב לג, ב ג).

ב. יש אומרים (עפ"י משמעות דברי הרמב"ם) שאמירה לנכרי להטיל מום, דינה כגרמא. הניח שאור על גבי עיסה והלך וישב לו, ונתחמצה – חייב (שקורא אני בו לא תעשה חמץ), ואעפ"י שלא נתחמצה אלא בצד אחד.

לפרש"י חייב גם כשלא היפך. ולפירוש התוס' יש אומרים שאינו חייב אלא בשהיפך מפני שאין זה חימוץ גמור ואין חייבים עליו בצד אחד (עפ"י צאן קדשים ועוד). ויש שפרש שגם להתוס' חייב אפילו מצד אחד, הגם שאינו אלא חמץ נוקשה (טהרת הקדש). ויש שפירש שלפי המסקנא הוי חמץ גמור, ולכך חייב בצד אחד (עפ"י שפת אמת).

דף נז

ק. א. הניח בשר על גבי גחלים בשבת – האם חייב משום צליה?

ב. הקודח בשבת חור קטן במקדח – מה דינו?

א. הניח בשר על גבי גחלים בשבת; היפך בו – חייב. לא היפך – פטור. המדובר באופן שלא נצלה כל צרכו אלא כמאכל בן דרוסאי (שליש בישול או חצי. ערש"י ורמב"ם), שמצד אחד פטור ומשני צדדים חייב. אבל אם נצלה צליה גמורה כשיעור גרוגרת חייב אפילו לא היפך.
נצלה בשנים ושלושה מקומות ואין בכל אחד בכדי גרוגרת אלא בצירוף – תלוי הדבר בשתי הלשונות בדברי רבא, אם מצרפים אותם לשיעור חיוב.

ב. הקודח נקב במקדח, ויש בו כדי שן המפתח – חייב. ואם לאו – פטור.

יש לשמוע מהסוגיא שגם כאשר אינו ראוי לשן המפתח, אם ניקב בכמה מקומות שראויים לצירוף כדרך שעושים הנגרים כמה חורים סמוכים כדי לחברם – חייב.

עוד בדיני עשיית נקב בשבת – ע' בשבת קב.

קא. מה דינו של המחמיץ את המנחה באופנים דלהלן: